CÂMPUL SEMANTIC AL IUBIRII ÎN COMEDIILE PLAUTINE

IOANA-RUCSANDRA DASCĂLU[*]
GABRIELA-EMILIA DASCĂLU[**]

1. Consideraţii cu privire la curentul lingvistic structuralist

1.1. Structuralismul este curentul lingvistic predominant în lingvistica secolului al XX-lea, propunând drept concepţie proprie viziunea asupra limbii ca sistem, în interiorul căruia fiecare termen se defineşte prin raporturile pe care acesta le întreţine cu alţi termeni (Scurtu 2006: 25). Se vor înfiinţa mai multe şcoli structuraliste: şcoala de la Praga (cu reprezentanţi precum R. Jakobson, N. Trubetzkoy), şcoala funcţională (cu specialişti ca R. Jakobson, A. Martinet), şcoala de la Copenhaga (susţinută de nume ca L. Hjelmslev, V. Brøndal), descriptivismul american (având reprezentanţi ca L. Bloomfield, E. Sapir, Z.S. Harris) (Scurtu 2006: 25–28). În principal, structuralismul va intra în opoziţie cu lingvistica generativă şi cu lingvistica cognitivă. Spre exemplu, Moechler şi Auchlin (2000: 20) prezintă opoziţia între semantica structurală, care presupune analiza sensului în trăsături semantice, ca unităţi cu sens minimal şi semantica cognitivă, care studiază lexicul din perspectiva proceselor cognitive. Un moment decisiv în semantica modernă îl reprezintă analiza limbajului din punctul de vedere al câmpurilor semantice. Iniţiatorul acestui gen de semantică a fost Jost Trier, a cărui carte *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes* (1931) introduce noţiunea de *Wortfeld* (câmp semantic), compus din cuvinte cu semnificaţie similară sau identică, spre exemplu câmpul semantic al proprietăţilor intelectuale în limba germană, analizat în două etape sincronice: secolul al XIII-lea şi secolul al XIV-lea. Este primul lingvist, care, preluând de la Humboldt principiul articulării limbii şi de la Saussure concepţia asupra limbii ca sistem, va aplica aceste idei şi în

[*] Universitatea din Craiova, str. Alexandru Ioan Cuza, nr. 13–15, România.
[**] Palatul Copiilor Craiova, str. Simion Bărnuţiu, nr. 20, România.

ALIL, t. LI, 2011, Bucureşti, p. 153–175

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

domeniul lexicului. I-au succedat câmpurile asociative ale lui Bally şi câmpurile morfosemantice ale lui Guiraud sau câmpurile lingvistice ale lui Duchácek (cf. María Martín Rodriguez 1999: 22). O tipologie a câmpurilor semantice va fi trasată şi de L. Weisgerber, care va distinge între câmpuri semantice cu un singur strat şi câmpuri semantice cu mai multe straturi, folosind drept criteriu *punctul de vedere*, care este util în organizarea câmpurilor. Distincţia care se face între precursorii câmpurilor semantice şi specialiştii care au perfecţionat această metodă este chiar caracterul ştiinţific al cercetărilor acestor autori. În secolul al XIX-lea se situează în primul rând lingviştii care au intuit existenţa câmpurilor semantice, cum sunt E. Tegnér, C. Abel etc., la sfârşitul secolului al XIX-lea, K.W.L. Heyse, R.M. Meyer şi, în prima jumătate a secolului al XX-lea, J. Trier, W. Porzig, L. Weisgerber, cu câmpuri semantice structurate şi, cu câmpuri semantice paradigmatice, F. de Saussure, A. Stöhr, H. Werner, tot la începutul secolului al XX-lea. Fundamentarea semanticii structurale ca ştiinţă a fost realizată de L.J. Prieto, Hjelmslev, A.J. Greimas, E. Coşeriu (cf. Iliescu, Wald 1981: 6). Metoda lingvistului J. Trier s-a continuat în lingvistica europeană, la reprezentanţi precum L. Hjelmslev, A. Greimas, B. Pottier, E. Coseriu, H. Geckeler, J. Lyons (Blank 2001: 15).

1.2. Semantica structuralistă va lua amploare mai cu seamă în ultima jumătate a secolului al XX-lea. Continuatoare a *Sprachinhaltsforschung*, va găsi în Coşeriu specialistul care generează un model complet, sistematic şi aparent perfect pentru studiul lexicului unei limbi. Acesta a valorificat cu succes principiile Şcolii de la Praga, preluate din fonologie. Precum în fonologie, lexicul deţine opoziţii de tip privativ (cu trăsături distincte pe care un termen le conţine, în comparaţie cu un alt termen), de tip gradual (anumiţi termeni posedă o trăsătură comună, dar cu grade diferite), echipolente (fiecare termen se caracterizează printr-o trăsătură distinctivă proprie). Dintre acestea, criteriul opoziţiei constituie trăsătura majoră în constituirea unui câmp lexical:

> „Numai prin opoziţii distinctive *configuraţia semantică* a unui câmp devine o adevărată *structură lingvistică*. Apoi, trebuie presupus că fiecare câmp conceptual deţine un conţinut (o *valoare*) unitară şi că acest conţinut se *subdivide* cu ajutorul opoziţiilor între termeni (*cuvinte*) care îl alcătuiesc. În schimb, prin valoarea sa unitară, un câmp se opune altor câmpuri, în acelaşi mod în care, în fonologie, vocalele se opun consoanelor şi în gramatică timpurile verbului, de exemplu, se opun modurilor şi pronumelor personale, pronumelor demonstrative. Spus în alt mod: în practică, un câmp se stabileşte pe baza opoziţiilor între cuvinte şi se termină acolo unde o nouă opoziţie ar cere ca valoarea unitară a câmpului să se schimbe într-o valoare distinctă, adică, atunci când nu se mai opun cuvintele ca atare altor cuvinte, ci întregul câmp se transformă în termenii unei opoziţii de ordin superior” (Coseriu, *Principios de semántica estructural*, 1977, apud Unceta Gómez 2009: 105).

1.3. Maria Grossmann este autoarea unui studiu despre adjectivele care trimit la culori în şase limbi (1988), pornind de la lexematica lui E. Coşeriu.

Angela Bidu-Vrănceanu îşi propune să analizeze terminologia culorilor în limba română (1976), urmând metoda unor mari lingvişti precum Pottier, Greimas şi Coşeriu,

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

adică extinzând descrierea structurală, care cunoscuse rezultate notabile în sfera fonologiei şi a morfologiei, în domeniul vocabularului[1].

2. Opţiunile anterioare de cercetare

2.1. Înaintea apariţiei studiilor structuraliste despre câmpuri semantice în limba latină, se regăsesc studii despre vocabularul limbilor clasice, scrise după principiile tradiţionale ale filologiei clasice. E. Burck, în *Römische Wesenszüge der augusteischen Liebeselegie*[2] explică influenţa tragediei şi comediei romane asupra poeziei elegiacilor. P. Flury, în *Liebe und Liebessprache bei Menander, Plautus und Terenz*, urmăreşte motivele comune poeţilor comici latini şi elini, precum şi studierea modului de expresie al personajelor de comedie, după criterii lexicale şi literare. Edith Fischer, în *Amor und Eros. Eine Untersuchung des Wortfeldes Liebe im Lateinischen und Griechischen* (Fischer 1973), studiază câmpul conceptual al iubirii (*der Begriff* ***amor***); autoarea stabileşte deosebiri între termeni latini ca *amor/cupido*, *amor/amicitia*, *amor/pietas* şi termeni elini precum ἔρως-φιλία. Cartea lui R. López Gregoris, *El amor en la comedia latina (Análisis léxico y semántico)* (vezi López 2002: 19), prezintă câmpul semantic al iubirii în opera poeţilor comici latini, folosind teorii ale unor autori cum sunt Baldinger, Coşeriu, Greimas, Lyons, Pottier, a căror metodă a presupus identificarea elementelor minimale pentru a întreprinde studiul unor zone lexicale izolate: conceptul de câmp semantic, cu noţiunile de arhilexem, lexem, arhisemem, semem.

2.2. În ultimele decenii, studiile cu privire la lexicul limbii latine s-au aflat sub directa influenţă a teoriilor câmpurilor semantice din lingvistica modernă: J.N. Adams, *On the Semantic Field* ***put-throw*** *in Latin* („Classical Quarterly”, 24, 1974, 142–160), F. Rodríguez Adrados, *Estudios de lingüística general* (Barcelona, 1969), *El campo semántico del amor en Safo* („Revista Española de Lingüística” [RSEL], vol. 1, 1971, 5–24), *Tesis doctorales de orientación estructuralista dirigidas por el Dr. R. Adrados* (RSEL, vol. 2, 1972, 409–425, *Las clasificaciones lingüísticas* (*Doce ensayos sobre el lenguaje*, Madrid, 1974, 175–194) şi A.M. Rodríguez Martín, *El campo semántico de* ***dar*** *en latín arcaico y clásico. Estudio structural* (Tesis doctoral, Universidad Autónoma de Madrid, 1992).

[1] Lucrarea de doctorat *Teoria câmpurilor lexicale (Cu aplicaţie la terminologia populară a formelor de relief pozitiv)*, susţinută de Dinu Moscal în anul 2010 la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, constituie, de asemenea, o excelentă prezentare a noţiunii de câmp lexical, de la primele încercări de structurare a lexicului până la stadiul actual al investigaţiei. Datele teoretice au fost aplicate la terminologia populară a formelor de relief pozitiv în limba română.

[2] „Hermes”, 80, 1952, p. 163–200, lucrare pe care nu am avut-o la dispoziţie, dar despre care am luat cunoştinţă de la P. Flury (1968).

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

3. Despre structură în lexic

3.1. În lingvistica modernă aplicarea structurii la nivelul vocabularului se va dezvolta în metoda câmpurilor, enunţată pentru prima dată de Jost Trier:

> „câmpurile sunt realităţi vii intermediare între cuvinte individuale şi totalitatea vocabularului; ca parte a unui întreg, au în comun cu unităţile lexicale proprietatea de a fi integrate într-o structură mai vastă (*sich ergliedern*, a se structura) şi, cu lexicul, proprietatea de a fi structurate în unităţi mai mici" (apud Lyons 1995: 253).

Dicţionarul de specialitate editat de Larousse (1994) identifică determinarea unui câmp în lingvistică cu structurarea unui domeniu anumit şi defineşte câmpul semantic drept „aria acoperită de un cuvânt sau un grup de cuvinte într-un domeniu de semnificaţie al limbii". Ca definiţie mai recentă o citătm pe aceea a lui Georges Mounin (1995: 65): „ansamblu de unităţi lexicale care denotează un ansamblu de concepte incluse într-un concept-etichetă care defineşte câmpul".

Definiţia cea mai cuprinzătoare a câmpului semantic îi aparţine însă lui E. Coseriu (1975–1976: 31):

> „paradigme constitué par des unités lexicales de contenu (les sèmes) se partageant une zone de signification continue commune et se trouvant en opposition immédiate les unes avec les autres" (paradigmă constituită din unităţi lexicale de conţinut – seme – care îşi împart o zonă de semnificaţie continuă comună şi se află în opoziţie imediată unele cu altele),

de vreme ce evidenţiază relaţiile stabilite între membrii unui domeniu lexical, opoziţiile semantice care asigură însăşi delimitarea câmpului semantic, pornind de la premisa că acesta este alcătuit din termenul prezent şi termenii pe care prezenţa sa îi exclude (Coseriu 1968: 16).

3.2. Un factor de importanţă majoră în studiul vocabularului îl constituie realitatea extralingvistică, care este utilizată în delimitarea câmpurilor semantice pentru a decide relaţii de opoziţie sau de identitate lexico-semantice. Astfel priveşte lingvistul Coşeriu lexicul unei limbi, format dintr-o multitudine de câmpuri semantice, care intră în relaţie de opoziţie cu alte câmpuri semantice:

> „Il faut donc supposer que chaque champ conceptuel a un contenu (une *valeur*) unitaire et que ce contenu est subdivisé par des oppositions entre termes (*mots*) à l'intérieur du champ même. Par sa valeur unitaire, par contre, un champ s'oppose aux consonnes et en grammaire les temps du verbe, par exemple, s'opposent aux modes" (Bidu-Vrănceanu 1976: 37).

3.3. În studiul pe care l-am întreprins asupra textelor plautine, în primul rând am identificat termenii care desemnează, în limba latină, iubirea, încercând astfel să stabilim, într-un sistem omogen, interacţiunea acestora şi opoziţiile care apar între ei; astfel, am notat

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

ca echivalenţi latini cinci cuvinte: *amor*, *caritas*, *pietas*, *beneuolentia*, *studium*, elemente virtuale ale structurii lexicale urmărite. Delimitarea subiectului pe care ne-am propus-o – vocabular erotic, dar şi perimetrul de studiu restrâns la opera unui singur autor latin, Plautus – nu au permis o contribuţie notabilă în acest sens, de vreme ce, după cum am descoperit în lexiconul lui Lodge, doi termeni lipsesc în totalitate (*caritas* şi *beneuolentia*), iar ceilalţi trei manifestă o sferă de semnificaţie heteroclită, în care singur *amor* este specializat pentru exprimarea sentimentului erotic, în timp ce *pietas* desemnează iubirea paternă sau religioasă, deci respectul, veneraţia, iar *studium* preia înţelesul pasionalităţii, al preocupării intense şi al interesului erotic şi non-erotic.

În evoluţia către limba poeziei elegiace apare un termen, care va fi preluat ulterior: metaforicul *cura*, sinonim al lui *amor*; se găsesc mai multe exemple în care *cura* îşi păstrează sensul propriu, dar este întrebuinţat în contexte erotice:

> *Mer* 19–21: „Nam amorem haec cuncta uitia sectari solent./ Cura, aegritudo, nimiaque elegantia –/ Haec non modo illum qui amat, sed quemque attigit/ Magno atque solido multat infortunio” (Căci toate aceste lipsuri urmăresc iubirea,/ Grija, boala, eleganţa excesivă –/ Îl lovesc nu numai pe cel care iubeşte, dar pe oricine/ Îl atinge, cu o mare şi constantă nefericire);
> *Mer* 870: „non amittunt hi me comites: cura, miseria, aegritudo”.

Printr-o identificare între *cura*, *dolor* şi *amor*, acest substantiv devine, în două situaţii, echivalent al sentimentului iubirii, pe care îl defineşte însă mai precis calitativ, îl conotează:

> *Ps* 20–21: <Calidorus> „Cape has tabellas, tute hinc narrato tibi,/ Quae me miseria et cura contabefacit” (Ia aceste tăbliţe, îţi vor povesti cu siguranţă,/ Ce nefericire şi grijă mă apasă).

4. Delimitarea câmpului semantic al iubirii în comediile plautine

4.1. Principiul lexematic al funcţionalităţii

4.1. În lucrarea de faţă intenţionăm prezentarea familiei lexicale a verbului *amare* după principiile lexematicii, care, considerăm, oferă o viziune mai sintetică, superioară teoretic asupra vocabularului ales, evidenţiind o multitudine de lacune, precum absenţa incoativului verbului *amare* sau absenţa unei perechi după modelul destinator-destinatar: *uendo – emis*, *do – accipis*, însă *amo – amaris* şi, de asemenea, existenţa unor opoziţii graduale în interiorul câmpului semantic al iubirii: *animum adicere – expetessere – demori/perire – deperire*, precum şi crearea unui subcâmp serial: *uidere – alloqui – tangere/attingere – sauium dare*. Din cauza lacunelor privind cuvintele care exprimă dragostea (avem la dispoziţie numai trei substantive: *amor*, *pietas*, *studium*), care să ne permită evidenţierea nuanţelor diferite ale unei structuri semantice funcţionale, după cum realizează cercetătoarea E. Fischer, care a avut însă la dispoziţie, într-o viziune diacronică, totalitatea textelor scrise în latină, am recurs, pentru prima parte a lucrării, la o perspectivă strict structuralistă, aplicată la o familie de cuvinte,

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

familia verbului *amare*; verbul *amare* este arhilexemul câmpului, hiperonim datorită generalităţii şi extensiunii valorilor sale semantice, pe care celelalte componente derivate din radicalul său nu le deţin. Arhilexemul este noţiunea care atrage într-un subansamblu cuvintele care fac parte din respectivul câmp semantic (Iliescu 2008: 95).

4.1.2. În primul rând vom urmări, în această lucrare, reflectarea principiilor lexematicii în analiza câmpului semantic al iubirii în piesele de teatru plautin, oferind pentru fiecare situaţie contexte specifice, în care se verifică teoria enunţată. Principiul lexematic al funcţionalităţii (Coseriu 1976: 14) susţine solidaritatea între planul conţinutului şi planul expresiei, adică pentru diferitele acţiuni posibile există corespondenţe în limbile noastre. Nu există unităţi de expresie, dacă nu le corespund unor unităţi de conţinut (Lopez Gregoris 2002: 19). Astfel, semele [+uman] şi [+divin] caracteristice actantului prim al verbului *amare*, care produc şi schimbarea semantică dinspre semnificaţia [+erotic] spre aceea de *fauere alicui* (a proteja, a avantaja pe cineva), nu se regăsesc în derivaţii verbului *amare* care denumesc persoana, actantul: *amans*, *amator*, *amicus* şi nici în substantivele care descriu evenimentul propriu-zis: *amor*, *amatio*. Printr-o deducţie identică aflăm deosebirile care sunt determinate de natura celui de al doilea actant: astfel, când cel de-al doilea actant al verbului, obiectul, are drept trăsătură clasematică [+uman], membrii familiei lexicale se găsesc în concordanţă şi omogenitate semantică; dacă, însă, al doilea actant al verbului este înlocuit de un infinitiv, arhilexemul *amare* părăseşte sfera eroticului, schimbare care nu este însă reflectată în ceilalţi membri, derivaţi; opoziţia care se creează astfel este *amare*: *placere* sau *amor*: *studium* (de vreme ce, în definiţia din THLL, dar şi în examinarea textelor plautine, nu am descoperit pentru derivaţii *amor*, *amator*, *amicus*, *amans* opţiunea *in res*, care ar extinde aceste lexeme dincolo de sfera eroticului).

4.1.3. Într-un caz similar, pentru verbul *amare* nu există un derivat incoativ, pentru a exprima începerea acţiunii preferându-se mijloace exclusiv lexicale: perifraze precum *animum adicere*, *animum in aliquo/aliqua re/alicubi esse*, *animum conferre*, *animum transferre*, *animum adiungere*, *animum inducere.* Exprimarea momentului iniţial, al începutului acţiunii exprimate de verb este o chestiune morfologică de aspect, care poate fi exprimată perifrastic, prin intermediul verbelor *occipere*:

> *Mer* 13: „Ibi amare occepi forma eximia mulierem” (Am început să iubesc o femeie cu un fizic excelent)

sau *coepisse*:

> *Cist* 94–95: „...consuetudine/ Coepi amare contra ego illum et ille me” (din obişnuinţă am început să îl iubesc eu pe el şi el pe mine)

şi *incipere*:

> *Rud* 462: „satin néquam sum, ut pote qui hodie amare inceperim?” (oare sunt netot, eu care azi am început să iubesc?).

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

Sufixarea în *-sco*, pentru care există o atestare la Naeuius *amasco*, este neproductivă în latina ulterioară, prin urmare, alături de construcţia perifrastică, am întâlnit şi la Plautus şi la Terentius expresia metaforică *animum adicere*, interesantă pentru că un instrument gramatical-incoativul este exprimat prin mijloace exclusiv lexicale.

4.1.4. În THLL remarcăm cât de variate sunt interpretările lui *animus*, pornind de la o clasificare generală, filosofică:

I. „animus uniuerse omnes facultates ψυχικὰς comprehendit, opponitur corpori" restrânsă la intelect: II. „cogitandi facultas" şi în relaţie cu sentimentul: III. „concupiscendi facultas, uoluntas" sau IV. „sentiendi facultas".

Iniţial nu a existat legătură, la nivelul exprimării latine, între *animus* şi *amare*, iar expresii de tipul *animum in aliquo/aliqua re/alicubi esse* desemnează atenţia direcţionată:

> *Aul* 181: „nunc domum properare proper. Nam egomet sum hic, animus domi est" (acum mă grăbesc spre casă. Căci eu sunt aici, sufletul meu e acasă);
> *Per* 709: „...nam animus iam in nauist meus" (căci sufletul meu este în navă).

4.2. Principiul lexematic al opoziţiei

4.2.1. Un alt principiu al lexematicii, denumit principiul opoziţiei, stabileşte că lexicul funcţionează cu ajutorul opoziţiilor, a trăsăturilor distinctive care diferenţiază un cuvânt de altul (López 2002: 20).

Semantismul variat pe care îl exprimă verbul *amare* (dragostea între sexe diferite sau faţă de copii, sentimentul de prietenie sau acela de familie, aprecierea pozitivă şi, prin schimbare semantică, rugămintea sau salutul)[3] ne determină să îl considerăm entitatea lingvistică cu cea mai vastă sferă de acoperire a noţiunii de iubire. În opoziţia care poate apărea în structura vocabularului între un termen marcat (intensiv) şi un termen nemarcat (extensiv)[4], cu specificarea că putem folosi elementul nemarcat pentru cel marcat, verbul *amare* capătă această valoare neutră (poate fi interpretat ca dragoste intelectuală, dragoste

[3] Ernout şi Meillet (1959) îl definesc ca termen general, întrebuinţat cu toate accepţiile. În THLL, găsim următoarea clasificare: „de amore inter diuersos sexus uel in pueros, fauere alicui, magni aestimare, de amore inter familiares, consanguineos, ciues: in usu est tam de affectu stabili quam de animo ob singula bene facta grato et contento, de amore in res...". A. Lopez Lopez (1980) sintetizează următoarele înţelesuri: „iubirea între personaje de sex diferit, sentimentul de prietenie, sentimentul între părinţi şi copii, aprecierea pozitivă a persoanelor sau lucrurilor". În lucrarea specializată a lui Lodge (1962, volumen primum A–L, *Vocabula Punica*), se întâlneşte următoarea completare în articolul despre cuvântul *amare*: „in adiurationibus, precationibus, salutationibus".

[4] E Coseriu (1964) descrie termenii lingvistici potrivit opoziţiei nemarcat–extensiv, marcat–intensiv, iar John Lyons (1995: 96–97) explică astfel această diferenţiere: „Termenul nemarcat are un sens mai general, neutru în raport cu o anumită opoziţie; sensul său specific negativ este derivat şi secundar, fiind, de fapt, o coincidenţă a opoziţiei sale contextuale cu termenul pozitiv (non-neutru)".

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

fizică sau o combinaţie a celor două), indiferent de regimul gramatical pe care îl are: fie *absolute*, fie urmat de acuzativul pronumelui/al numelui sau la diateză-activă şi pasivă; în seria exemplelor citate, *amare* desemnează sentimentul, fără o precizare anumită şi dragostea trupească, oscilând între [+spiritual] şi [+fizic][5].

4.2.2. Această identitate de conţinut, includere totală a înţelesului verbului *amare* în toate celelalte elemente care alcătuiesc câmpul semantic şi, din punct de vedere formal, calitatea sa primară (în vreme ce alte cuvinte din aceeaşi familie, *amor*, *amator*, *amicus*, *amabilis*, *amatorculus*, *amatio*, *amasius* sunt derivate) verifică definiţia arhilexemului unui câmp semantic ca o unitate al cărei conţinut este identic cu conţinutul comun a două sau mai multe unităţi ale structurii lexematice[6].

4.2.3. Primul actant din punct de vedere sintactic este subiectul gramatical, pe care îl examinăm potrivit aşa-numitelor claseme animat/inanimate–uman/animal, recunoscând ca unică posibilitate de realizare trăsătura [+uman]; iubirea este sentiment specific uman, primul actant este exclusiv uman (chiar dacă subiectul este neexprimat); personificări nu am întâlnit în textele plautine analizate, iar în situaţia când *amare* are ca prim agent [+divin] apare schimbarea semantică (*fauere alicui* sau *in adiurationibus*, *precationibus*, *salutationibus*[7]):

Am 597: „neque, ita di me ament";
Mo 170: „ita me di ament, lepidast";
Poe 440: „Ita me Iuppiter amabit";
Men 278: „Di te amabunt, quisquis es";
Poe 289: „Ita me di ament ut illa me amet malim";
Poe 1219: „ita me di amabunt ut amabunt ut ego… illam uxorem ducam";
Ba 895: „Ita me Iuppiter, Iuno, Ceres… dique omnes ament ut ille cum illo neque cubat".

Primul agent este subînţeles, chiar dacă nu este exprimat, marcat fiind de desinenţa personală, în plus contextul clarificându-l întotdeauna; al doilea actant, obiectul, nu apare în mod necesar; regăsim aşadar trei cazuri: obiect neexprimat, verbul fiind astfel nedeterminat; absenţa complementului de obiect este suplinită de prezenţa adverbelor de intensitate/activitate:

[5] Montero Cartelle (1991: 212, nota 5): „Inutil parece avertir que tanto *amor* como *amare* a través de toda la latinidad, y tanto en prosa como en verso, se pueden eufemisticamente de las relaciones sexuales entre distintos o mismos sexos". Adams (1987: 188) remarcă: „Love, in an emotional sense, might be described as a concomitant of the sexual act. Amo was sometimes transferred euphemistically to the physical act".

[6] Coseriu (1973: 48-56): „Ein Wortfeld wird oft durch ein archilexematisches Wort dargestellt, das seinem Gesamtwert entspricht".

[7] Vezi în THLL; şi Lodge Duckworth (1971: 332) a remarcat natura colocvială a dialogului comic plautin, care conţine întrebuinţarea unei serii de expresii de salut şi de adio („Di te amabunt/ament, salue, quid agis, quid fit, uale, bene ambula...").

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

Mi 625: „nihil amas, umbra es amantis magis quam amator, Pleusicles";
Poe 153: „amo immodeste";
Mo 243: „videas eam medullitus me amare".

4.3. Principiul lexematic al sistematicităţii

Principiul sistematicităţii stabileşte că acelaşi tip de diferenţe se prezintă în manieră ordonată. Verbul *amare* încalcă acest principiu al sistematicităţii, câtă vreme nu are nicio pereche precis delimitată, căreia să îi corespundă, după modelul cauză–efect.

În limba latină, în studiile structurale semantice dedicate verbelor *a vedea* şi *a da*, alcătuite de B. García Hernández şi A. María Martín Rodríguez potrivit categoriilor gramaticale de destinator şi destinatar, au fost evidenţiate relaţiile care apar între acestea şi acţiunea verbală; astfel, prin variaţia persoanei gramaticale pentru verbul *dare* se stabileşte următoarea relaţie: *do–accipis*, ceea ce nu se întâmplă însă pentru *amare*, care nu are un verb diferit de consecuţie, ci diateza pasivă realizează această înlănţuire logică: *amo–amaris*.

4.4. Principiul lexematic al neutralizării

4.4.1. Principiul lexematic al neutralizării arată că, în anumite situaţii, opoziţiile lingvistice încetează, ele nu funcţionează cu obligativitate şi în anumite cazuri se suspendă. Sau, în unele situaţii, anumite trăsături semantice dispar; spre exemplu, trăsătura [+erotic] este atenuată la substantivul *amicus*, care, în principal, denumeşte prietenul, în vreme ce *amator* şi *amans* sunt termeni exclusiv erotici. Caracteristică pentru termenul *amator* este forma sa de nume de agent, alcătuită cu sufixul *-tor*, asimilând în limba latină valorile celor două formaţiuni sufixale indoeuropene *-tor* şi *-ter*[8] din greacă şi indo-iranică, care indică deopotrivă autorul unui act îndeplinit şi agentul destinat pentru o anumită acţiune; în THLL (1827–1829), se face distincţia lexicografică între Don. *Ter*. *Andr*. 1,1, 49 (76): „amator fingi potest, amans uere amat" sau glose antice Mart. Cap 4, 368: „non enim sequitur ut... qui amat amator sit"[9], cu o diviziune de dicţionar semantică tripartită: „a) de amore feminarum uel puerorum, b) de amicitia, fauore, uel amore familiari" şi „3) de amore in res"; la Plaut întâlnim exclusiv prima categorie, în care *amator* poate fi echivalat cu elinul ἐραστής.

4.4.2. Acelaşi tip de construcţie, adjectivală şi substantivală, prezintă şi *amicus* în sintagme adjectivale:

[8] Benveniste (1975: 57-62): „Les noms latins en *-tor* assument à la fois les deux fonctions que l' indo-iranien et le grec expriment par des suffixes différents".

[9] Untermann (1977: 322): acest fel de notaţii corespund acelei „Reflexion über das *richtige Wort*, über die κυριλογία, die *proprietas*".

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

> *Curc* 332: „ut decet uelle hominem amicum amico” (cum se cuvine să vrea prietenul pentru prieten);
> *Mi* 660: „non inuenis alterum... qui amicus amico sit magis” (nu este alt tânăr... care să fie mai prieten pentru prieten),

care nu aparţin însă sferei erotice. *Amicus*, forma masculină, este în primul rând sinonim al lui *sodalis*, desemnând relaţia de prietenie în mediul public şi în mediul privat:

> *Cas* 615: <Lysidamus> „Nunc tu mihi amicus es in germanum modum” (acum îmi eşti prieten ca o rudă).

Sinonim cu *amator* este accidental, posibil printr-o contaminare de sens de la *amica*:

> *Mo* 228: <*Ballio*> „Nisi hodie mihi ex fundis tuorum amicorum omne huc penus adfertur” (dacă nu mi se adună astăzi din bogăţiile tale).

Amica este echivalentul feminin al lui *amicus*; de vreme ce forma feminină a lui *amator–amatrix* este neproductivă, există numai două ocurenţe plautine:

> *Poe* 1304: <Antamenides> „Sed adire certum est hanc amatricem Africam” (Este sigur că se apropie de această curtezană din Africa);
> *As* 511: „satis dicacula’s amatrix” (este versată curtezana),

semantismul cuvântului *amica* îl înglobează şi pe cel al lui *amator* şi *amans*.

> *Ba* 193: <Chrysalus> „Animast amica amanti; si abest nullus est” (Iubita este sufletul iubitului, dacă e departe nu face nimic);
> *Men* 300: <Cylindrus> „Qui amicam habes eram meam hanc Erotium?” (Cine o are ca prietenă pe stăpâna mea, Erotium?);
> *Mo* 22–23: <Grumio> „Dies noctesque bibite, pergraecaminei,/Amicas emite, liberate”; (Beţi zi şi noapte, petreceţi,/Cumpăraţi prietene, eliberaţi-le);
> *Ps* 434–435: <Callipho> „Quid mirum fecit, quid nouom, adulescens homo/Si amat, si amicam liberat?” (Ce a făcut uimitor, nou, tânărul/Dacă iubeşte, dacă îşi eliberează iubita?).

În

> *Men* 740–741: <Matrona> „Domo suppilas tuae uxori et tuae/Degeris amicae. Satin haec recte fabulor?” (Furi din casa soţiei tale şi duci/La amanta ta. Povestesc corect, nu crezi?),

amica intră în opoziţie cu *uxor*.

4.4.3. O altă situaţie în care se manifestă principiul neutralizării apare la substantivul *amor*, care deţine un singur gen, genul masculin. Astfel, dacă substantivul *amor* deţine forme distincte pentru singular şi pentru plural, în privinţa genului nu deţine opoziţie între masculin şi feminin, care să exprime acelaşi conţinut, ceea ce reprezintă realitatea gramaticală pentru toate substantivele abstracte.

Din punct de vedere lexical, *amor*, atestat încă din perioada arhaică (Naeuius, Ennius), este un *derivat cu sufixul -or* (se pare că la Plaut îşi păstra încă nominativul vechi în *-os*, fără să fie însă atestat), care desemnează un proces autonom, o stare, un sentiment,

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

implicând o tulburare interioară care afectează subiectul (Quellet 1969), în opoziţie cu sufixele care formează nume de acţiune. La fel ca *sopor*, nume de gen animat, denumeşte forţa care cauzează iubirea (*Amor*) şi iubirea în sine (*amor*).

Ca derivat al arhilexemului *amare*, substantivul *amor* manifestă acelaşi semantism variat, clasificat în THLL după cum urmează: „inter sexus diuersos, de affectu inter cognatos, amicos, ciues sau in res", adică acoperă întregul spectru al iubirii. De vreme ce în teatrul lui Plaut nu întâlnim explicaţii sau definiţii psihologizante ale iubirii[10], analiza cuvintelor personajelor este edificatoare; în *Cist* 203–205, *amor* este însoţit de termeni din sfera semantică a durerii:

> „Credo ego amorem primum apud homines carnuficinam commentum./ Hanc ego de me coniecturam domi facio, ni foris quaeram,/ Qui omnis homines supero [atque] antideo cruciabilitatibus animi" (Eu cred ca dragostea a născocit prima măcelul la oameni./ Această presupunere o fac eu acasă, fără să caut în afară,/ Care întrec toţi oamenii şi le sunt superior prin chinurile sufletului).

Când Amor este personificat, i se atribuie o listă întreagă de epitete[11]:

> *Tri* 239–241: „blandiloquentulus, harpago, mendax/ Cuppes, [auarus], elegans, despoliator,/ Latebricolarum hominum corrumptor,/ Blandus inops, celatum indagator" (ademenitor, zgârcit, mincinos,/ Avar, elegant, hoţ,/ Corupător al oamenilor rău famaţi,/ Sărac şi blând, căutător de lucruri ascunse).

În *Cist* 215–217, substantivele sunt înlocuite de verbe:

> „Ita me Amor lassum animi ludificat,/ Fugat, agit, appetit, raptat, retinet, Lactat, largitur" (Astfel iubirea se joacă cu sufletu-mi obosit,/ Aleargă, se grăbeşte, doreşte, răpeşte, reţine/ înşeală, dăruieşte).

4.4.4. De altfel, în comentariul celor două viziuni asupra iubirii la Menandru şi la Plaut, concepţia romană este definită ca *eine aktive Hingabe des eigenen animus*[12], spre

[10] Vezi şi Grimal (1995: 113): autorul face referinţă la diversele situaţii care se întâlnesc în lumea romană din epoca plautină, care reduc sentimentul romantic la o chestiune financiară sau profesională: „pour le jeune homme, ce n'est qu'un désir brutal, la recherche de son plaisir, pour la courtisane, l'acceptation (résignée ou joyeuse? Plaute ne s'en préoccupe point) de ses devoirs professionnels".

[11] Cf. Zagagi (1980: 95): „The attribution of various traits of character to Eros, enumerated at length and differing in type according to the outlook of the person who is discussing the nature of the god, appears to have been a common practice among the writers of ἐρωτικοὶ λόγοι, whose literary form may be reflected in this monody. The long list of adjectives which is here used to illustrate the nature of Amor is part of a tradition and the supposition by Burck that Plautus was lengthily extending a small element of the Philemonian original is unnecessary".

[12] Într-o *Addenda* intitulată „Flury's Attribution to the Early Romans of the Concept of the Lover' s Surrender of his Soul to the Beloved: Counter-evidence from Greek Sources", Zagagi (1980: 134–137) analizează afirmaţia lui Flury: „the existence of a specifically conception of love, which is

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

deosebire de cea elină în care Eros este un zeu care îl atacă pe om din exterior şi îl obligă să se supună influenţei sale. Remarcăm la comicul latin o confluenţă a celor două perspective: Amor–Eros şi *amor* ca sentiment independent; de exemplu:

În *Tri* 237:

> „Numquam Amor quemquam nisi cupidum hominem postulat/ Se in plagas conicere" (Niciodată iubirea nu doreşte să trimită pe cineva în plasele sale)

descoperim o relaţie specific plautină între *amor* şi *cupido*[13], la fel ca în *Mer* 657:

> „adeo dum illius te cupiditas atque amor missum facit?" (atât cât te trimite dorinţa şi iubirea lui?).

Cupiditas este cuvânt expresiv, cu dublu sens, ca *amo*r – un sentiment, dar şi o divinitate printre alte zeităţi greceşti.

> *Ba* XIX: „Cupidon tecum saeuit anne Amor?" (A fost crud cu tine Cupidon sau Amor?);
> *Mo* 161–164: „O Venus uenusta, haec illa est tempestas mea, mihi quae modestiam/ Omnem detexit, tectus qua fui; tum mihi Amor et Cupido in pectus perpluit meum" (Încântătoare Venus, aceasta este furtuna, care m-a descoperit/ De toată modestia, cu care am fost acoperit; atunci Amor şi Cupidon s-au revărsat în pieptul meu).

4.4.5. Diferenţa dintre cele două nume nu poate fi detectată din context, dar se observă că divinizarea realităţilor sufleteşti este un fapt des întâlnit:

> *Ba* 115: „Amor, Voluptas, Venus, Venustas, Gaudium,/ Iocus, Ludus, Sermo, Suauisauiatio" (Iubirea, plăcerea, farmecul, graţia, bucuria,/ Veselia, jocul, cuvântul, sărutul).

O ipoteză posibilă, enunţată de Edith Fischer, este evaluarea pozitivă a termenului *amor* şi negativă a lui *cupido* (Ter., *Heaut.* 208: „ubi animus semel se cupiditate devinxit mala", unde sufletul s-a eliberat de reaua dorinţă).

Am întâlnit două divinităţi care oferă dragostea: Venus[14] şi Cupido. A treia este Amor însuşi, personificat:

> *Mer* 38: „eodem quo amorem Venus mi hoc legauit die" (în aceeaşi zi în care Venus mi-a dăruit aceasta);

---

eine aktive Hingabe des eigenen animus to the beloved one", completând-o cu o viziune proprie: „Not only is the notion of *eine aktive Hingabe* of one' s soul to the beloved one found to be as Greek as it is Roman, but its very existence among the Greeks proves beyond doubt that they at least did not regard this as being incompatible with their fundamental conception of love as a divine force".

[13] Fischer (1973) a studiat diferenţele conceptuale între aceste două sentimente, reflectate la nivelul vocabularului, în cele două cupluri *amor/cupido* şi *amare/cupere*.

[14] Grimal (1995: 49–51): „Vénus, de très bonne heure, reçut les traits de l'Aphrodite grecque. [...]. Pour les Romains, en effet, Vénus personifie la séduction féminine-elle symbolise la puissance mystérieuse, religieuse et magique, que recèlent et la personne et le corps de la femme".

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

Ps 15: „sub Veneris regno uapulo, non sub Iouis” (sunt bătut sub domnia lui Venus, nu a lui Iuppiter);
Curc 3: „Quo Venus Cupidoque imperat, suadetque Amor” (Aici îmi poruncesc Venus şi Cupidon, mă convinge Amor).

Acestea sunt personaje ierarhizate, de vreme ce puterea ordinului le este cedată primelor două, iar Amor apare drept o figură subalternă, *sine imperio*, cu drept de consiliere.

Un termen apropiat de *amor*, dar mai slab din punctul de vedere al semanticii iubirii este *beneuolentia*:

Tru 441: „egone illam ut non amem? Egone illi ut non bene uelim?” (Eu să nu o iubesc pe ea? Să nu îi vreau eu binele?).

4.4.6. Alt termen care desemnează iubirea, din acelaşi radical ca *amor*, este *amatio*, care, cu excepţia exemplelor din gramatici, apare exclusiv la Plaut cu cinci exemple, dintre care patru desemnează dragostea dintre bărbat şi femeie, iar unul dragostea maternă:

Rud 202–203: „Uxor complexa collo retinet filiam./ Nimis paene inepta atque odiosa eius amatiost”.

Opoziţia *amor/amatio* se configurează după caracterul de proces autonom vs proces determinat de un agent. *Amor* afectează subiectul, nu acceptă ideea de agent, fiind, aşa cum am arătat, un fenomen în curs. În descrierea numelor de acţiune în latină, E. Benveniste (1975) notează două sufixe cu ajutorul cărora sunt formate: **ti* obiectiv şi **tu* subiectiv, reflectate în latină în opoziţia dintre *-tio* şi *-tus*, în care *-tio* indică acţiunea obiectivă, realizată în afara subiectului. *Amatio*, creaţie lexicală plautină, fără a fi preluată de autorii următori, are un sens mai larg decât *amor*, atunci când reprezintă acţiunea însăşi a piesei de teatru:

Cap 1029–1031: „Spectatores, ad pudicos mores facta haec fabula est,/ Neque in hac subigitationes sunt, neque ulla amatio,/ Nec pueri suppositio, nec argenti circumductio” (Spectatori, această piesă este construită după obiceiuri pudice,/ Nu vedeţi pipăieli, nu iubire,/ Nici răpire de copii, nici pierdere de bani).

Iniţial am echivalat *amatio* cu întreaga desfăşurare a acţiunii amoroase, cuprinzând toate aspectele: intrigă amoroasă, manifestare a sentimentului şi exteriorizarea acestuia.

Analizând însă contextul în care este folosit, alături de „subigitationes, argenti circumductio, amans adulescens scortum liberet” şi comparând cu celelalte ocurenţe ale termenului, în care semnifică intriga amoroasă pregătită de un personaj, subterfugiul prin care încearcă să aibă câştig de cauză, traducem *amatio* prin intrigă amoroasă. Fragmentul la care ne referim este teoretic, autoreferenţial, de prezentare a propriului subiect literar, din această cauză *amatio* ar fi putut desemna legătura de iubire; înseamnă, însă, generalizat, intrigă de iubire.

Amatio indică deopotrivă intriga plănuită de un personaj pentru a-şi câştiga iubita; sensul se conturează mai limpede la plural.

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

Amatio se referă şi la manifestarea/exteriorizarea sentimentului amoros, intrând astfel, în acest exemplu, în opoziţie cu *amor* [+spiritual] *amatio* [+fizic].

Cu un sens mai general, desemnând, fără nici o consideraţie suplimentară, aventura amoroasă, termenul se întâlneşte, tot la singular, în *Cas* 328–330:

> <Olympio> „Verum edepol tua mihi odiosa est amatio;/ Inimica est tua uxor mihi, inimicus filius? Inimici familiares" (Iubirea ta îmi este neplăcută; Soţia ta îmi este duşmană, fiul duşman, rudele duşmane).

O turnură identică se regăseşte în *Rud* 1203–1204:

> „Uxor complexa retinet filiam/ Nimis paene inepta atque odiosa amatiost" (Soţia îşi ţine fiica de gât/ Iubirea este absurdă şi urâtă),

care nu aparţine însă limbajului erotic, ci sentimentului părintesc.

5. Opoziţia graduală a verbelor care exprimă iubirea

5.1. Câmpurile semantice pot fi unidimensionale şi pluridimensionale. Dimensiunea (vezi la F.G. Lounsbury, E. Coseriu, H. Geckeler) sau axa semantică (A. Greimas) constituie o metodă de a structura opoziţiile într-un câmp semantic (Iliescu 2008: 95).

Câmpurile unidimensionale prezintă trei subclase, printre care câmpurile graduale, care se definesc prin opoziţii treptate, ierarhizate după intensitate (Coseriu 1975: 38).

5.2. S-au prezentat deja verbe incoative cu privire la sentimentul iubirii. Următorii termeni analizaţi aparţin celeilalte extreme, a sentimentului paroxistic[15]; diferenţa între *expetessere*, *demori* şi *perire/deperire* poate fi exprimată prin trăsătura clasematică [+fizic] şi [+spiritual]. *Expetessere* exprimă dorinţa fizică augmentată; explicat de Ernout şi Meillet ca *désidératif plautinien*, este un compus al lui *expetere*, cu o dublă construcţie, *absolute*:

> *Asin* 526: „ultro amas, ultro expetessis" (iubeşti mai mult, doreşti mai mult)

sau urmat de acuzativ:

> *Mi* 958–959: „A luculenta atque festiua femina/Quae te amat tuamque expetessit pulchram pulchritudinem" (De la o femeie strălucitoare şi festivă/Care te iubeşte şi care îţi iubeşte frumuseţea).

În amândouă situaţiile remarcăm alăturarea dintre verbul *amare* şi *expetessere*, *amare* fiind, aşa cum am arătat, termenul nemarcat, neutru al lexicului, în vreme ce *expetessere* aduce o precizare, o nuanţare semantică, şi fiindcă are drept complinire substantivul *pulchritudinem*, trăsătura [+fizic] devine evidentă.

[15] Lopez Lopez (1980: 320–321) le clasifică drept „la consecuencia extrema del deseo amoroso sobre el enamorado".

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

5.3. Verbele care desemnează moartea *perire/deperire*, *demori* întrebuinţate prin lărgire de sens în câmpul semantic al iubirii sunt o consecinţă extremă a dorinţei – *amare*, *cupere*, *expetessere* asupra subiectului uman. Trăsătura lor comună este păstrarea sensului propriu, laolaltă cu acela figurat, dar cu diferenţă de regim: atunci când desemnează moartea sunt intranzitive, iar când desemnează iubirea sunt în mod necesar tranzitive.

Demori ca utilizare sintactică similară are numai două ocurenţe plautine:

> *Mi* 970: „ea demoritur te atque ab illo cupit abire: odit senem" (Te iubeşte la nebunie şi vrea să plece de la el: îl urăşte pe bătrân);
> *Mi* 1039–1040: „Non me dico,/ Sed eram meam quae te demoritur" (Nu spun eu,/ Ci stăpâna mea, care moare după tine).

5.4. În interiorul macrocâmpului semantic al iubirii se configurează relaţii între o serie de termeni, pornind de la trăsături de semnificaţie comune, subordonate de la nivelul unui microsistem, macrostructurii lexicale[16]. Astfel, dacă păstrăm acelaşi criteriu semantic – verbe care denotează acţiunea „a iubi" şi alegem ca opoziţie lexematică gradualitatea, se formează o serie de patru termeni: *animum adicere–expetessere–deperire–demori* care, individual, descriu evoluţia sentimentului, de la minimă la maximă intensitate[17].

6. Câmpuri semantice seriale

6.1. Este posibil să considerăm exprimarea gestului şi a apropierii fizice potrivit clasificării coşeriene în câmpuri seriale (Coseriu 1975: 38); acestea se alcătuiesc potrivit unor opoziţii echipolente, adică toţi termenii se află la acelaşi nivel, având acelaşi statut logic. Cele cinci etape pe care le enunţă Donatus cu privire la evoluţia sentimentului deţin cuvinte care, printr-o înlănţuire logică, alcătuiesc un astfel de câmp serial.

[16] Interpretarea graduală a verbelor *a iubi* în acest capitol porneşte de la clasificările lui Coseriu (1975: 30–51): „Un câmp poate fi inclus în alt câmp; el poate forma o parte dintr-un alt câmp, de ordin superior. Într-un microcâmp opoziţiile se stabilesc între unităţile lexicale (lexeme); într-un macrocâmp, un microcâmp în totalitatea lui se poate opune, ca arhilexem, unui lexem sau altor arhilexeme"; în cazul nostru verbul *amare*, neutru, fără nici un indiciu al intensităţii, care se opune verbelor marcate din punct de vedere al intensităţii. „Relaţiile interne ale unui câmp lexical ca structură de conţinut sunt determinate prin identităţile şi diferenţele care constituie câmpul însuşi, adică opoziţiile semantice care funcţionează în acesta. În consecinţă, o tipologie a câmpurilor trebuie să se bazeze pe o clasare a opoziţiilor lexematice [...]. Ca în sistemele fonologice, în lexic există opoziţiile graduale, echipolente, privative [...]. Criteriul tipurilor formale de opoziţii se arată subordonat criteriului numărului de criterii semantice (sau de dimensiuni) care funcţionează în câmpuri" [trad. n.].

[17] Vezi Coseriu 1975: 48: „Câmpurile graduale sunt constituite prin opoziţii graduale: ele prezintă un arhilexem corespunzător dimensiunii şi în interiorul acestui arhilexem, lexemele sunt aranjate în ordinea corespunzătoare gradelor semnificate de substanţa semantică în cauză" [trad. n.].

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

Donatus, în comentariul său terenţian (apud Adams 1987: 185), stabileşte cinci etape ale apariţiei sentimentului amoros: „quinque lineae perfectae sunt ad amorem: prima uisus, secunda alloqui, tertia tactus, quarta oscula, quinta coitus" (s-au clarificat cinci etape în dragoste: văzul, vorbirea, atingerea, sărutarea, iubirea carnală). Le vom analiza succesiv.

6.2. Vederea (*uisus*) implică procesul fizic, senzorial şi percepţia intelectuală, aprecierea; în manieră platoniciană, o putem defini drept simţul senzual prin excelenţă, care înlesneşte contemplarea frumuseţii şi dă naştere sentimentului iubirii[18], care permite relaţia nemijlocită dintre persoane. În *Poe* 190–191:

> <Agorastocles> „Oculos uolo/ Meos delectare munditiis meretriciis" (vreau să îmi încânt ochii cu podoabele curtezanelor),

admirarea persoanei iubite, chiar plăcerea (*delectare*, din radicalul lui *lacio*) îşi are sursa în ochi, în privire, în activitatea vizuală, în perceperea eleganţei şi a frumuseţii feminine.

6.3. Adresarea (*alloqui*) cuprinde categoria apelativelor erotice.

Aceasta conţine însă deopotrivă convorbirea – *sermo*, enumerat printre zeităţile ad-hoc din *Ba* 115:

> <Pistoclerus> „Amor, Voluptas, Venus, Venustas, Gaudium,/ Iocus, Ludus, Sermo, Suauisauiatio" (Iubirea, plăcerea, farmecul, bucuria/ Gluma, jocul, vorba, sărutarea),

precum şi în rememorările din scrisoarea unei *meretrix* în *Ps* 64–65:

> <Ps> „Nunc nostri amores, mores, consuetudines,/ Iocus, ludus, sermo, suauisauiatio" (Acum iubirea noastră, obiceiurile, tradiţiile/ Gluma, jocul, vorbirea, sărutarea).

6.4. Verbul necaracterizat, neutru al atingerii este *tangere*, cu compusul său *attingere*, desemnând cu preponderenţă acţiunea masculină (Adams 1987: 185), clasificată de Ernout şi Meillet (1959) în sens fizic şi moral. Limbajul erotic plautin foloseşte numai sensul fizic; de aceea citim în *Poe* 281:

> „etiamne ut ames eam quam numquam tetigeris? <Ag >Nihil id quidemst:/ Deos edepol et amo et metuo, quibus tamen abstineo manus" (să o iubeşti pe cea pe care nu ai atins-o niciodată?/ Nu este chiar aşa; pe zei îi şi iubesc, mă şi tem, şi totuşi nu îi ating).

Remarca din *Ba* 471:

> <Lydus> „Atque acerrum aestuosam: absorbet quemque attingit" (Şi chiar zbuciumată: absoarbe pe oricine atinge)

conţine o exagerare, unde verbul *attingere* are sensul său primar, nemarcat, de atingere punctuală.

[18] Cf. Platon, *Phaidros*, 250d.

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

Această categorie de verbe capătă o nuanţă obscenă[19]:

Poe 269: „quas adeo haud quisquam umquam liber tetigit neque duxit domum" (pe ele nu le-a atins nici un sclav, nici nu le-a făcut avansuri);
Mi 1092: „Neque te remoror neque te tango neque te... taceo" (Nici nu stau, nici nu te ating, nici nu te ignor),

unde verbele se află într-o gradaţie ascendentă, ceea ce determină şi acest tip de interpretare contextuală.

6.5. În limba latină există trei nume ale sărutului: *sauium*, *osculum* şi *basium*; în epoca plautină sunt atestate numai primele două, cel din urmă fiind înregistrat pentru prima dată la Catullus. Originea lor comună de întrebuinţare rezidă în funcţia de apelative pe care au avut-o: în cazul lui *osculum*, rolul iniţial a fost de apelativ diminutival, de aceiaşi sorginte ca *melculum*, *corculum* etc., iar pentru *sauium* această funcţie este ulterioară, derivată, generând o familie lexicală dezvoltată – verb: *sauior*, substantive: *sauiolum*, *sauiatio/suauisauiatio*; construcţiile în care l-am întâlnit sunt exclusiv sintagmatice, cu verbe din câmpul semantic al lui *dare*:

a. *dare sauium*:

Poe 404: „Non sum irata <Ag> non es?<Ade> non sum <Ag> da ergo, ut credam, sauium" (Nu sunt furioasă. Nu eşti? Nu sunt. Ca să te cred, sărută-mă);

b. *facere sauium*:

As 798: „Hoc ne sic faciat: tu labellum abstergeas/ Potius quam cuiquam sauium faciat palam" (Să nu facă aşa: mai degrabă sterge-ţi buzele/ Decât să sărute pe cineva în văzul tuturor);

c. *poscere sauium*:

Cas 887: < Olympio > „Incelebram stupri principio eam sauium posco" (La începutul relaţiei îi cer necunoscutei un sărut);

d. *sumere sauium*:

As 225: „sauium si sumpsit: sumere eum licet sine retibus" (Dacă a primit o sărutare: o poate primi fără reţele);

e. *se exercere sauiis*:

Ba 429: <Lydus > „Saliendo sese exercebant magis quam scorto aut sauiis" (Sărind, exersa mai mult decât cu prostituata sau cu sărutările).

[19] Montero Cartelle (1991: 162) le defineşte în clasa verbelor care denotează contactul sexual: „Entre los eufemismos de coire más pronunciados de las lengua erótica latina se encuentran *tango*, *attingo*, *contrecto* y similares".

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

Un compus plautin este *suauisauiatio*, cu două ocurenţe: o personificare, cu includere în rândul zeităţilor protectoare ale iubirii, după modelul de metaforizare prin care realităţile fizice şi psihice sunt concretizate, singură verigă a contactului fizic într-o serie de termeni cu referire la spirit:

> *Ba* 115–116: <Pistoclerus > „Amor, Voluptas, Venus, Venustas, Gaudium/ Iocus, Ludus, Sermo, Suauisauiatio" (Iubirea, plăcerea, farmecul, şarmul, bucuria,/ Gluma, jocul, vorbirea, sărutarea),

subsumate noţiunii generale şi cuprinzătoare *nostri amores*, într-o subtilă tranziţie dinspre [+spiritual] spre [+fizic]: „suauisauiatio,/ Compressiones artae amantum corporum,/ Teneris labellis molles morsiunculae,/ Papillarum horridularum oppresiunculae", unde remarcăm o descriere concretă şi plastică a gesturilor: *tangere*, *amplecti* şi *osculari.*

6.6. Exprimările metonimice ale sărutului, având în compunere substantivul *labella* sunt în mod probabil determinate de contexte frecvente, cum sunt:

> *Ba* 480: „Manus ferat ad papillas, labra a labris nusquam auferat?" (Să ducă mâinile la sâni, să nu îndepărteze niciodată buzele de buze?);
> *Cas* 452: „Ita me di bene ament ut ego uix reprimo labra" (Aşa să mă ajute zeii, eu cu greu îmi reţin buzele);
> *Ps* 67: „Teneris labellis molles morsiunculae" (Muşcăturile moi cu buzele tinere).

Prezentăm mai jos următoarele sintagme:

a. *adiungere labella*:

> *Ps* 1259: „nam ubi amans complexust amantem, ubi ad labra labella adiungit" (căci când iubitul îşi îmbrăţişează iubita, când îşi ating buzele);

b. *comparare labella*:

> *As 668*: „prehende auriculis, compara labella cum labellis" (apucă-l de urechiuşe, sărută-l).

Într-o serie de cazuri, atingerea fizică nu este exprimată prin cuvinte, este implicită şi poate fi dedusă numai din reacţia de respingere pe care o determină la persoana iubită; astfel, personajul masculin este respins prin replica *aufer manum.* La fel citim în *Men* 627:

> <Men > „Potin ut mihi molestus ne sis? Num te appello?" <Ma> „Aufer manum" (Este posibil să nu îmi fii nesuferit? Oare te chem?/ Îndepărtează-ţi mâna).

Iar în *Men* 604–607, acel *aufer palpationes* apropierea fizică apare ca soluţie a discuţiei în contradictoriu[20]. Deopotrivă, ţinând seama de nivelul popular al comediilor

[20] Astfel, Ernout (1940: IV, 1936) sugerează indicaţii regizorale, între paranteze, la traducerea versului 606 din *Menaechmi*: „il s' approche de sa femme pour la caresser", iar la versul 627: „A Ménechme qui veut lui prendre le bras".

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

plautine, mimica, cu un rol important în realizarea dramatică, însoţeşte adesea cuvintele dintr-o replică alcătuită din apelative cum este cazul în *Cas* 229:

> <Lysidamus> „Uxor mea meaque amoenitas quid tu agis?" (Soţia mea şi plăcerea mea, ce faci?)

este dublată de atingerea obscenă:

> <Cl> „Abi atque abstine manu" (Mergi şi stăpâneşte-ţi mâna),

la fel în *Vv* 458–9:

> <Ly> „Ut, quia te tango mel mihi uideor lingere" (Căci, când te ating, mi se pare că ling miere).

În dialogul dintre Lysidamus şi Olympio obscenităţile la nivel verbal sunt dublate de o mimică expresivă[21]:

> <Ol> „Ultro te, amator, apage te a dorso meo" (Îndepărtează-te, iubitule, fugi din spatele meu).

De la cuvintele de bază **lax*, *lacio* (atestate numai la glosatori), cu etimologie incertă, aparţinând unui grup de cuvinte expresive şi populare, se regăseşte în comediile plautine o întreagă familie lexicală, a cărei caracteristică esenţială o constituie semantismul dublu (similar, de altfel, verbelor care desemnează contactul fizic), ele definesc atracţia înşelătoare, momirea, amăgirea şi apoi atracţia erotică, prinderea în mrejele iubirii; astfel, intensivul *lacesso*, după statisticile noastre, la fel şi derivatul *allicio* apar numai în contexte non-erotice sau fără implicaţie directă asupra vocabularului iubirii.

7. Încheiere

7.1. Aceste reprezentări semantice plautine, lexicale şi gramaticale, au constituit sursa literaturii latine ulterioare:

> „qui enim plane scire uellet e quibus fontibus ortus sit Catulli, Tibulli, Propertii, Ouidii amatorius sermo, is diligenter perscrutari deberet et Graecorum poetarum opera, non modo Alexandrinorum, sed etiam Alcaei, Sapphus, Euripidis, Menandri et Plauti Terentiique comoedias" (Căci cine ar vrea să ştie din ce surse s-a născut discursul amoros la Catullus, Tibullus, Propertius, Ovidius, ar trebui să cerceteze amănunţit şi opera poeţilor greci, nu numai a celor alexandrini, dar chiar a lui Alceu, Sappho, Euripide, comediile lui Menandru, Plaut şi Terenţiu) (Pichon 1902: 13).

[21] Vezi Taladoire (1956: 208), care, în capitolul de analiză a comicului verbal, de ton şi de gestică, clasifică aceste situaţii drept *outrances*: „Des amoureux, avides de cajoler leur belle, se font vertement repousser...", iar Ernout (1940 II: 187) notează privitor la acest text: „le dialogue entre Lysidame et Olympion est plein d'obscénités et devait s'accompagner d'une mimique expressive".

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

7.2. Ceea ce deosebeşte însă limba plautină de limba elegiacilor este apartenenţa la stilul *humilis* şi la specia dramatică:

> „nam et uehementes amantium affectus uiuide et ualide significant, et, quiam semper iis inest aliqua exaggeratio, audientibus dulcem mouent risum" (căci exprimă cu forţă şi vigoare sentimentele amoroase puternice şi, fiindcă întotdeauna se regăseşte o oarecare exagerare, le provoacă spectatorilor râsul binevoitor" (Pichon 1902: 13).

BIBLIOGRAFIE

a. Bibliografie generală

Fränkel, Ed., *Plautinisches im Plautus*, „Philologische Untersuchungen", 28, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1922.

García Hernández, B., *El campo semántico de* ***ver*** *en la lengua latina (Estudio estructural)*, Universidad de Salamanca, 1976.

Georges, K.E., *Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*, Hanover und Leipzig, 1918.

A.J. Greimas, *Sémantique structurale (Recherche de méthode)*, Paris, PUF, 1968.

Grossmann, M., *Colori e lessico* (Studi sulla struttura semantica degli aggettivi di colore in catalano, castigliano, italiano, romeno, latino ed ungherese), Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1988.

Jacinto Lozano Escribano, A., *El campo semántico de la causación en Cicerón y Lucrecio*, Secretariado de Publicaciones, Universidad de Murcia, 1979.

Kerbrat Orecchioni, C., *L'Enonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin, 1980.

Lakoff, G., Johnson, H., *Metaphors. We live by,* Chicago–London, 1980.

Lausberg, H., *Handbuch der literarischen Rhetorik (eine Grundlegung der Literaturwissenschaft)*, 2 vol., München, Hueber, 1960.

Miniconi, P., *Le vocabulaire plautinien de la boisson et de l'ivresse*, în *Hommages à Jean Bayet* édités par M. Renard et R. Schilling, Latomus, vol. LXX, Bruxelles, Berchen, 1964.

Ortega y Gasset, J., *Studii despre iubire*, trad. rom., Bucureşti, Humanitas, 1995.

Reis, H., *Die Vorstellung von den geistig-seelischen Vorgängen und ihrer körperlichen Lokalisation im Altlatein*, vol. 1, München, 1962.

Retorica generală (Grupul μ), trad. rom., Bucureşti, Editura Univers, 1974.

Slave, E., *Metafora în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1991.

Svennung, J., *Anredeformen* (*vergleichende Forschungen zur indirekten Anrede in der dritten Person und zum Nominativ für den Vokativ*), Uppsala, 1958.

T. Macci Plauti comoediae, recognouit W.M. Lindsay, I–II, Oxford, 1903–1910.

b. Lucrări de referinţă

Adams 1987 = J.N. Adams, *The Latin Sexual Vocabulary*, London, Duckworth.

Bechet 1998 = Bechet, F., *Termeni latini de apreciere a valorii umane*, Bucureşti, Editura Paideia.

Benveniste 1975 = E. Benveniste, *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, Paris.

Benveniste 1991 = E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, vol. 1, Paris, Gallimard.

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

Bidu-Vrănceanu = Angela Bidu-Vrănceanu, *Systématique des noms de couleurs (Recherche de méthode en sémantique structurale)*, Bucureşti, Editura Academiei.
Bidu-Vrănceanu 1986 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Structurarea vocabularului limbii române contemporane (Probleme teoretice şi aplicaţii practice)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Blank 2001 = A. Blank, *Einführung in die lexikalische Semantik für Romanisten*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
Coseriu 1964 = Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „Travaux de linguistique et de littérature", II, 1, p. 139–186.
Coseriu 1968 = Eugenio Coseriu, *Les structures lexématiques*, în Elwert 1968.
Coseriu 1973 = Eugenio Coseriu, *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*, Tübingen.
Coseriu 1975 = Eugenio Coseriu, *Vers une typologie des champs lexicaux*, în „Cahiers de lexicologie" publiés par Bernard Quemada, „Revue internationale de lexicologie et lexicographie", vol. XXVII, II, p. 30–51.
Coseriu 1976 = Eugenio Coseriu, *L'étude fonctionnelle du vocabulaire (Précis de lexématique)*, în „Cahiers de lexicologie", publiés par Bernard Quemada, „Revue internationale de lexicologie et lexicographie", vol. XXIX, II, p. 5–23.
Duckworth 1971 = G.E. Duckworth, *The Nature of Roman Comedy (A Study in Popular Entertainment)*, New Jersey, Princeton.
Dupont 1985 = F. Dupont, *L'acteur-roi (ou le théâtre dans la Rome antique)*, Paris, Les Belles Lettres.
Elwert 1968 = Th. Elwert, *Probleme der Semantik*, Wiesbaden.
Ernout 1940 = Plaute, *Comédies*, texte établi et traduit par A. Ernout, I-VII, Paris, Les Belles Lettres.
Ernout, Meillet 1959: A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, Klincksieck.
Fischer 1973 = E. Fischer, *Amor und Eros. Eine Untersuchung des Wortfeldes Liebe im Lateinischen und Griechischen*, Hildesheim, Dr. H.A. Gerstenberg.
Flury 1968 = P. Flury, *Liebe und Liebessprache bei Menander, Plautus und Terenz. Die Darstellung seelischer Vorgänge und Zustände*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
Grimal 1995 = P. Grimal, *L'Amour à Rom*e, Paris, Payot.
Iliescu 2008 = M. Iliescu, *Miscellanea Romanica (1956–2007)*, Cluj-Napoca, Clusium &Scriptor.
Iliescu, Wald 1981 = Maria Iliescu, Lucia Wald, *Lingvistica modernă în texte*, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti.
Larousse = J. Dubois, L. Guespin, M. Giacomo, J.-P. Mével, *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Paris, 1994.
Lodge 1962 = G. Lodge, *Lexicon Plautinum*, 2 vol., Hildesheim, Georg Olms Verlagbuchhandlung.
López 2002 = R. López Gregoris, *El amor en la comedia latina (Análisis léxico y semántico)*, Madrid, Ediciones Clásicas.
Lopez Lopez 1980 = A. Lopez Lopez, *Léxico y género literario: **Amar** en el teatro de Plauto y de Séneca*, in: „Helmantica", Revista de filologia clasica y hebrea, Universidad Pontificia de Salamanca, XXXI, Septiembre-Diciembre.
Lyons 1995 = J. Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, traducere de Alexandra Cornilescu şi Ioana Ştefănescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

María Martín Rodriguez 1999 = A. María Martín Rodriguez, *Los verbos de dar en latín arcaico y clásico (Análisis estructural de un campo semántico)*, Universidad de Las Palmas de Gran Canaria.
Moeschler, Auchlin 2000 = J. Moechler, A. Auchlin, *Introduction à la linguistique contemporaine*, Paris, Editions Armand Colin.
Montero 1991 = E. Montero Cartelle, *El Latín Erótico (Aspectos léxicos y literarios)*, Publicaciones de la Universidad de Sevilla.
Mounin 1995 = G. Mounin, *Dictionnaire de la linguistique*, 2e éd., Paris, PUF.
Pichon 1902 = R. Pichon, *De sermone amatorio apud Latinos elegiarum scriptores*, Thesis, Paris, Hachette.
Quellet 1969 = H. Quellet, *Les dérivés en OR. Etude lexicographique, statistique, morphologique et sémantique*, Paris, Klincksieck.
Scurtu 2006 = G. Scurtu, *Introduction à la linguistique*, Craiova, Editura Universitaria.
Taladoire 1956 = Barthélémy A. Taladoire, *Essai sur le comique de Plaute*, Monte Carlo, Les Editions de l'Imprimerie Nationale de Monaco.
THLL = *Thesaurus Linguae Latinae*, Leipzig, 1900.
Unceta Gómez 2009 = Luis Unceta Gómez, *La petición verbal en latín. Estudio léxico, semántico y pragmático*, Madrid, Ediciones Clásicas.
Untermann 1977 = J. Untermann, *Zur semantichen Organisation des lateinischen Wortschatzes*, in „Gymnasium", 84, p. 313–339.
Zagagi 1980 = N. Zagagi, *Tradition and Originality in Plautus. Studies of the Amatory Motifs in Plautine Comedy*, Göttingen, Vandenhoeck and Ruprecht.

c. Surse

Plaute, *Comédies*, texte établi et traduit par Alfred Ernout, Paris, Les Belles Lettres, tome II, *Bacchides, Captiui, Casina*, 1933.
Plaute, *Comédies*, tome IV, *Menaechmi, Mercator, Miles gloriosus*, texte établi et traduit par Alfred Ernout, Paris, Les Belles Lettres, 1936.
Plaute, *Comédies*, tome VI, *Pseudolus, Rudens, Stichus*, texte établi et traduit par Alfred Ernout, Paris, Les Belles Lettres, 1938.

Lista siglelor bibliografice

Am	=	*Amphitruo*	*Mer*	=	*Mercator*
Asin	=	*Asinaria*	*Mi*	=	*Miles gloriosus*
Ba	=	*Bacchides*	*Mo*	=	*Mostellaria*
Cap	=	*Captiui*	*Poe*	=	*Poenulus*
Cas	=	*Casina*	*Ps*	=	*Pseudolus*
Cist	=	*Cistellaria*	*Rud*	=	*Rudens*
Curc	=	*Curculio*	*Tri*	=	*Trinummus*
Men	=	*Menaechmi*	*Tru*	=	*Truculentus*

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)

THE SEMANTIC FIELD OF LOVE IN PLAUTINE COMEDIES

ABSTRACT

We have used structuralist theories about semantic fields in describing the semantic field of love in Latin, in a corpus made-up of Plautine comedies; first, we studied the lexical family of the Latin verb *amare* (to love): the semantic values of the archilexeme *amare*, the actants *amator–amans* (person who loves), the name of action *amor/amatio* (*love*). The verb *amare* is the archilexeme of the field, the hyperonym thanks to its extended values; for example, the semes [+human] and [+divine], which characterize the first actant of the verb *amare*, which also produce the semantic change from [+erotic] to *fauere alicui*, are not found in the words derived from *amare*: *amans*, *amator*, *amicus*, *amor*, *amatio*. Another opposition is an aspectual one, achieved as: *occipere amare*, *coepisse amare*, *incipere amare*, *animum adicere*, *perire*, *deperire*, *demori*.

We have also presented those Latin lexical units, which characterize the feeling of love: *demori*, *perire/deperire*, Plautine forms of address: *animus*, *deliciae*, *uoluptas*, *cor*. From the words expressing gestures and physical closeness we analyzed such words as: *uidere*, *alloqui*, *appellare*, *amplecti*, *tangere*, *basium*, *sauium*.

Key-words: *Eugenio Coseriu*, *semantic field*, *Latin comedy*, *history of linguistics*, *Coseriu's lexematic principles*.

BDD-A1224 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:15 UTC)